

a magyar kultúra közvetítői a nyugat felé.

Egy német író mondásával végzi Lábán első előadását: „A szellemére való büszkeség érzete az egyetlen és utolsó menedék, amely egy nemzetnek megmarad a legnehezebb megpróbáltatások és a legkeserűbb meg nem értettségek után is.“

Ez a szellemére való büszkeség tudata, amely a nemzet művészi, szellemi és különösen irodalmi életében megnyilvánul, legjobban a különböző korok embertípusainak alakváltozásai-ban tűnik ki. Ez embertípusokat egészként kell meglátni és élő egységként, lényegmegnyilvánulásként érthetővé tenni. Csakis így juthatunk el önismerésre és önmagunk megismertetésére. Ezzel tesszük lehetővé azt, hogy az idegen szellemi lényeg érthetővé váljék. Ezt az igaz megértést és értékelni tudást az irodalmi és szellemi élet területén előmozdítani célja a bécsi egyetem első magyar szellemtörténeti és irodalmi előadójának.

Bécs, 1928 november.

Pálfy Ilona.

Színházi szemle.

Sokat írtak Tolsztoj művészetének kettős arcáról. Az egyik a valóság részletvonásait mutatja, e részletek halmozásával, mintegy pointillista módon; a másikon határozatlan, miszticizmusra hajló idealizmus ködlik. Megfigyelés és minden konkrétumtól elvonatkozó befelé-fordulás, látás és látomás párhuzamosan dolgozik valamennyi regényalkotásán. Ily művészi természet csak széles, kényelmes keretekben bír megnyilatkozni. Nem rohammal, hanem lassú rákapatással hódítja meg olvasóját; Tolsztoj egyik finom kritikusa ezt ahhoz a vándorhoz hasonlította, kinek mérföldeket kell haladnia — de arasznyi lépésekben.

Hanem a színpad nem igen tűri a mérföldeket s még kevésbé az arasznyi lépéseket. Nem is vált Tolsztojból soha valódi színpadi költő. Ott is gazdag valóság-mozaikkal dolgozik, egyes jelenetek hangulatában mozgatja alakjait különösebb drámai egyénítés nélkül, minthogy ilyenre helyet s időt a regényírói gyakorlatából átvett, epizódról-epizódra haladó mód-

szer alig engedett. A főhős meg épen a «másik» Tolsztoj kezébe kerül, egyéniségét ez epizódokban kirajzolódó «társadalom»-mal drámai összeütközésbe épen nem, sőt igazában még összefüggésbe is csak vajmi lazán hozza. Ez a főhős nem annyira egy határozott, konkrét drámának, mint inkább Tolsztoj állandó, de állandóan határozatlan inspirációinak hordozója.

Az *élő holttest* Fedjája legalább bizonyára az. Benne mély lelki dráma megy végbe, csakhogy ez táplálékát, indítékait alig meríti a «külvilág» mozzanataiból, azokra jóformán visszhangja sincs, megy a maga útján: előtte az elkárkozás, mögötte a felmagasztosulás. Akaratbetegsége a társadalmonkivüliség felé sodorja, de önfeláldozásával végül is valami társadalmonfelüliséghöz érkezik el.

Ezt az utat a színpadon megrajzolni a lélekfeltárás képességének valóban kemény próbája. Nem, mintha a szerep szűk terület volna e lélek hiánytalan feltárására, inkább igen is tág, igen is epikai, benne sok az analóg helyzet, kevés a drámai változat. Az ismétlődésekben van ugyan valami szuggesztív erő, de velük jár az egyhangúság veszedelme is.

Abonyi Géza, ki most a dráma nemzeti színházi felújításán a szerepet átvette, e monotonitástól nem volt egészen mentes. Megjelenése szerencsés: szökefürtös és körszakállas feje meglepően emlékeztet a regényíró Justh Zsigmondéra, ahogyan ezt Feszty Árpád rajzónja megörökítette. Mozgásában is igazi urat éreztetett még az utolsó jelenetek condraiban is. De már beszédjét túlságosan a tehetetlen síránkozás hangnemébe írta át s ezzel jócskán megszegényítette az alakot. Egy szónak, egy tekintetnek itt habár futólagos, de annál megdöbbenőbb nyomatékhoz kell jutnia. Abrezkóv herceg látogatásának jelenetében meg a töredelem végső mozzanataiban Abonyinak akadt is néhány ilyen mázsányi kurta szava, örvényes röpke tekintete. De másutt hosszabb szakaszokon át mondatai nem annyira örvényt nyitottak a lélek mélyébe, mint inkább hinárt szöttek tükre fölé. Ázottan, ernyedten kapcsolódtak egyvégre a mondatok, gépiesen ismétlődő, magvető mozdulatra emlékeztető kézfátéktól kísérve; s egy-egy szakasz után — mintegy strófazáró refrénül — a borospohár után nyult. Valamelyest ezzel az alkoholista-vonással is túlságba csapott; izlésesen tartózkodott ugyan

minden delirium tremenses túlzástól, hanem azért, úgy emlékszem, Pethes Imre a darab folyamán feleannyit sem ivott. A végzetes pohár túlágos hangszúlyozása a nézőt Fedja sorsa felől könnyen tévedésbe ejtheti: iszákosságát okozat helyett oknak tünteti fel; pedig *Az élő holttest* minden, csak nem *L'assommoir*.

A sok szereplő közt egyébként kevés az új s akik most kerültek be az előadásba, nem kerültek mind a maguk helyére. Fáy Szeréna Anna Pavlovnája a polgárosszonyt feleslegesen tovább fokozza a vidéki nyárspolgárosszony bangosságába, zajos kivonulása az első felvonásban kelletlenül jóval bohózatibb. Lehotay Karenin Viktor szerepében délceg, úriás jelenség, modora korrekt s valamelyest — «unalmas», minőneke Fedja jellemzi. Nagy Adorján hercege kissé külö ségesen halk és előkelő. Halmy Margit öreg cigányasszonyában erő és jellegzetesség van. Környep Paula minden színészi tudását és képzelmet harcba vitte Masa fontos szerepében, de egyénisége, vérmérséklete még sem erre a területre utalja. Némileg «szalon»-cigányleány maradt a százszentdős almanach-rézmetzetek modorában, akár a négy évvel ezelőtti előadásokban Bajor Gizi. A Nemzeti Színházban — úgy tetszik — nem akad igazi cigánylány-temperamentum. Ehhez még az idegenbe pártolt Tőkés Anna járt legközelebb (pl. az *Ocskay* Dillijében vagy a *Cigány* Rózsijában). Kürthy György vizsgálóbírája jeles genrealakítás.

A rendezés a legutóbbi előadásokon követett elvekhez igazodott, egy kissé gépiesen és kényelmesen. Ez a lagymafag színpadi oblomovizmus ugyan nem merőben tolsztojiatlan, de tulságosan is színpadiatlan. E részben a színház — úgy véljük — nem vét a stílusisztelet ellen, ha a maga erejével segítségére siet a nagy költőnek abban, amiben ez a színpadnak rá nézve mindvégig idegen talaján a maga stílusának drámaivá lendítése tekintetében hiánytalanul soha el nem jutott.

*)

A minap sok szó esett a Rákóczi-úti bikaüldözésről. Egy nekibőszült hatalmas állat beszabadult a város belsejébe s nagy riadalom után csak «a modern technika vívmánya»-val bírták irtalmatlanná tenni. Az újságok széltében kizsákmányolták az eset komikumát, hanem azért érezni kellett azt is, hogy

ez a komikum nem mindennapi s nem is épen alacsonyrendű: egy kissé a rossz helyre került grandiozitás komikuma.

A Vígszínház legutóbbi főpróbáján, mikor Harsányi Zsoltnak Mikszáth *Beszterce ostroma* című regényéből készült színművét mutatták be, önkéntelenül a komikumnak erre a különleges változatára kellett gondolnunk. A «bolond Pongrácz» alakjában is sok a bika- vagy épen bölény-indulat; rugaszkodásai egyre kötélszakadással fenyegetnek, fékentangatóhoz szükség van «modern» környezetének minden praktikájára. Az ő bolondériájában is van valami a meg nem felelő helyre s korba került grandiozusságból. Mikszáth igen szereti a furcsa, bogaras, különc embereket; ezek kerülnek leg hamarabb humoros ellenmondásba a körülöttük kavargó étellel, fonák visszhangot adnak ennek az életnek szavára, s fonákul válaszol ez is az ő megnyilatkozásaira.

A *Beszterce ostromában* Mikszáth ezt az egész művében lépten-nyomon felbukkanó tipust kiszélesítette s az egész történet tengelyébe állította. Ezzel a különcség a mánia arányaira fokozódott, Pongrácz gróf anekdotái természetű «éltető hazugsága» egy lélek mélyébe beszüremkedett szubjektív igazsággá lett s az egész «mulatságos» történet valami tragikai árnyalatot nyert. Ebben az ábrándéletben benne vannak a donkihótei sors szomorú mozzanatai: rendre érintkezésbe *kell* kerülnie a való étellel, — a Rákóczi-utat nem szabad-bikák kényére-kedvére építették.

Ez a «bolond» Pongrácz epikaiilag elbeszélhető, de dráma középpontjába époly kevéssé állítható, akár Don Kihóte: cselekedeteikből hiányzik a szabad elhatározás; a téboly a színpadi cselekvést lezárhatja, de el nem indíthatja. Olyan Lear király, ki már országa felosztását elmezavarban végzi el, a Bedlam-be kívánczik s nem a tragédiába.

Harsányi Zsolt ezt a veszedelmet megérezte s a lehetőségig el is kerülte. De ez az elkerülés jókora kerülőt kívánt. *A vén gazember* s *A Noszty-fiú esete Tóth Marival* szintén sokban elkenyeredett a Mikszáth elgondolásától. Amabban még meglehetősen a kongruencia regény és színmű között, de már *A Noszty-fiú esete* korántsem olyan idilli eset, minő belőle a színpadon lett. Itt az átdolgozó a regényt erősen kiűgözte, a földolgoz rajzába nyomós

«enyhítő körülményeket» lopott be, s Mikszáthot — hangjának lehető megtartása mellett — inkább csak az epizódokban respektálta.

Most a *Beszterce ostromában* azután az egész mű súlypontját áttolta egy epizódra: Tarnóczy Emil s Trnovszky Apolka szerelmi idilljére. Színpadi szempontból jó ösztön vezette az átdolgozót, de vele szemben valahogy mégis azt érzem, mit a *Faust* egyik magyar fordításának bírálója mondott: «Ha dicserem a fordítást, igazságtalan vagyok Goethével szemben». Mikszáth sem azt alkotta meg, mit most művének címe alatt a színpadról kínálnak; ennek az átdolgozásnak találóbbs címe ez lehetne: «A Tarnóczy-fiú esete Trnovszky Póliával».

De azért a rengeteg epizódban bőven akad hamisítatlan Mikszáth-alak és Mikszáth-szöveg. Ezek a színpadon is csillognak, szemüditő és akusztikai varázsluk hiánytalan. Valami visszás hatásuk csak ott támad, ahol az öreg gróffal kerülnek színpadi érintkezésbe. Regényben olvasva — s kivált a Mikszáth páratlanul látáló előadásában — elfogadom mindazt a furcsa, túlzó kényszeralkalmazkodást, amivel házanepe, sőt Zsolna városának magisztrátusa is magát a «hadviselő» gróf hőbortájának aláveti. Mikszáth érti a módját, hogy az ehhez szükséges látási illúziót regényével felkeltse. Most a színházban kiderül, hogy e részben az illúzió többet adhat, mint a valóság: a színpad realitása ehhez a kényes tárgyhoz valamelyest túlságosan is nyers és kirívó. Ha a szedett-vedett «várnépség» ily átlátszóan játssza a komédiát a hőbortos gazda kedvéért, bajosan hiszem el, hogy ez rá ne eszméljen, mennyire az orránál fogva vezetik. S még csak a színészeket sem kárhoztathatom, amiért ezeket a jeleneteket erősen aláhúzza, ríktó színekben játsszák meg: kénytelenek vele, minthogy enélkül megszűnnék minden színpadi elevenesség. De ebből a kényszerből mégis mulhatatlanul valami kelletlen operettszerűség támad, mely tarka is, mulatságos is, csak éppen egy kissé vásáriabban tarka és olcsóbban mulatságos a Mikszáth világnál.

A Vígshíznáz előadása óvatosan tartózkodik tőle, hogy a darabban a fődolgozat erősebben hangsúlyozza: a játékot epizódokról-epizódra, alakról-alakra, néha éppen szóról-szóra fejleszti, gazdagítja és élénkíti. Ezzel elér annyit, hogy a színpad mindig mozgásban van,

a fel- s eltűnő figurák erős reliefet kapnak, a nagyon is drámaiatlan rögeszme-kaland árnyékában legalább az egymás sarkába hágó kis jelenetekben drámai elevenesség lüktet. A zsolnai polgármester szobájában pompás színpadi realizmussal torlódnak azok a jelenetek, mikben Pólika gyámsági ügye a középpont. Mikor aztán ennek helyébe a «váru» átvonulása s a túsztörténet nyomul, mintha a darab alól kirántanak a realitás deszkáit, — átveszi birodalmát az operett irrealitása.

Az előadás igazán kiváló értékei is mind az epizódokban vannak. Közülök is hatalmasan kimagaslik a Góth Sándor lengyel emigránsa. Remek megfigyeléssel, meleg képzelemmel s az akcentuálás páratlan gazdagságával elevenítette meg a «híres jellemtelen fráter»-t. Az a népszerűség, mely a *Nosztly*-darab Bubenýkje felé áradt, ezúttal kétségtelenül az övé lesz. De az akkori Bubenýk, Mály Gerő is a maga helyén áll a ripacsdirektor szerepében, jól érezteti a kopogó szemű éhséget s a garasos művészi önérzetet. Góthné Estelláját valami szeretetreméltó frissesség s belülről jövő temperamentum óvja meg a közhelyszerűség veszedelmétől. László Miklós paragrafuszragó árvaszeki ülnöke remekül formálja meg azt az emberpéldányt, kiről néhai Széll Kálmán azt mondta: nyeríteni kezd, ha meglátja a tintatartót. Makláry iszákos, brutális irtoka nagyerejű genrelak. Ujváry polgármestere is teljes hitelt szerez a vidéki hivatalszobák pipafüst-világzempléletének. S nem marad el mögöttük a Gárdonyi fontoskodó rendőrkapitánya s Nagy Gyula ravasz Pamutkajja sem.

Nehezebb a soruk azoknak, kik a billegő «főcselekményt» hordozzák. Az öreg Pongráczot Somlay művészi ízlése és tapintata megmenti a szánalomtól vagy éppen neveltségességtől. Úri tekintélyt visz bele az alakba s valamit a nagy álmodó melancholiájából. Törzs (Tarnóczy) is több ízben szerencsésen kilép a maga konvencióiból: a második felvonás szerelmi jelenetében csupa bensőség és szeretetreméltóság. Rajnay Behenczy bárója jól beleillik Mikszáth kedves svihákjainak galériájába.

Nagy érdeklődéssel vártuk Zombory Mercedes alakítását Apolka szerepében. Mindent meg is adott a szerepnek, ami az illúzió: sugaras fiataloságot, öntudatlan szépséget, a szívnek nem egy, valóban ösztönös, tiszta hangját. De a rábizott alakot még nem bírta igazán

egy-végből megalkotni. Akadtak holt pillanatai, az átmenetekben néha megéreződött a kezdő bizonytalankodása. Mi ebben semmi elkedvetlenítőt nem látunk: «készen» jobbra csak az üres rutinszínészek jelentkeznek, kik azután váltig ebből a készből élnek s tizedik szerepükben már a maguk rutinjában való megrögződöttség reménytelenleivé válnak. Zombory Mercedes ennél többet és különbet ígér; rá nyílván az sem lesz rossz hatással, ha az élről egyelőre a második sorba szorul, önmagához egy-egy lépéssel ott is közelebb juthat s — jó vezetés mellett, odaadó tanulás árán — végül diadalmasan meg is érkezhetik.

Rédey Tivadar.

Színházi levél.

Szeged, 1929. január.

A magyar vidéki színészet történetében új korszak kezdődött akkor, amidőn Szeged városa házikezelésbe vette színházát. A színészi nyomorgásnak, a művészi munka eredménytelenségének sivar éveit zárta le a maga számára és példát mutatott a többi nagyobb vidéki városnak arra, hogy mivel tartoznak a nemzeti műveltség fontos ágának. Valóban a magyar vidéki színészet csak házi kezelés és a staggione-rendszer szerencsés kombinációja útján valósítható meg. A nagyobb — mondjuk — egyetemi városoknak Szegedet kell követniök, a kisebb helyeken pedig staggione társulatoknak kell működniük.

E sorok írója őszintén szólva némi félelemmel szánta el magát arra, hogy a szegedi színház teljesítményéről a *Napkelet* útján az egész ország és a főváros közönségét tájékoztassa. Nem kell-e majd a budapesti előadásokhoz szokott követelményeit túlságosan lefokoznia, vagy pedig ha fővárosi mértékkel akar mérni, nem vonja-e magára az igazságtalan szigorúság vádját?

Ezek a tételődései azonban csak addig tartottak, amíg az első szegedi előadást végig nem nézte. Azonnal látta, hogy igenis fővárosi mértéket kell alkalmaznia. Nem mintha a szegedi Városi Színház minden tekintetben megütné e mértéket, hanem mert túl van azon, hogy leszálljunk hozzá, gyerekbiztatónan gügyögjünk neki, — mert igen reménykeltő kvalitásokat mutat — és főképen mert csak akkor lehet azzá, amivé lehet és amivé lennie kell, ha a fővárosi színészet mértékével méri, s

hozza szokik, hogy ő is azzal mérje önmagát. A társulat képesség és jószándék tekintetében felette áll mindannak, amit vidéki társulatok részéről megszoktunk. Színészei közül nem egy mélyebb emberábrázolásra is mutat hivatottságot, s úgy képzeljük, hogy a budapesti közönség is egy-kettőnek nevét hamarosan meg fogja tanulni. Azt a bizonyos vidékies túlzást, azt a ríktó eszközkökel a karzatnak dolgozást, alig lehet tapasztalni. Szerepnevetudásra is ritkán akad eset, ami vidéki színházban, ahol aránylag kevés próba után kerül a közönség elé a darab, mindenestre tiszteltreméltó kötelességteljesítésre mutat.

Sokkal kevésbé örvendetes a rendezés állapota. Lépten-nyomon azt érzi a kényesebb izlésű néző, hogy ezzel a társulattal és ezzel a biztos anyagi háttérrel sokkal színvonalasabb előadásokat lehetne produkálni. Nem a kötelességihiányon múlik az eredmény itt sem. A rendezői munkán is érezni a gondot és lelkiismeretességet. De a magasabb rendezési követelmények, a modern rendezői elvek mégsem valósulnak meg — úgy képzeljük — képeségihiány miatt.

Ne méltóztassanak itt azt hinni, hogy a kiállítás szemetvakító pompájára gondolunk. Hiszen a modern rendező megelégszik egy pár puritán módon takarékos eszközzel. Egy izlésesen stilizált, egy egyszerű, de egyszerűségében nemes és művészi díszlet többet mond, mint valami hivalkodóan káprázatos, vagy aprólékosan naturalista színpadi kép. De gondolunk arra, hogy a rendező érezze magát valamiféle magasabbrendű közvetítőnek író és közönség között, értse meg a szerző finomabb intencióit, foglaljon határozott állást a darab mondanivalója irányában, tudja a színpadi kifejezés hangsúlyát elosztani, tudjon mozgatni tömeget, tudjon bánni a modern rendezésben annyira fontos világitási eszközökkel.

Itt, a rendezés terén, van a szegedi Városi Színháznak legsürgősebb tennivalója.

Másik fontos feladat lenne, a klasszikus műsor megvalósítása. Kétségtelen, hogy a színház műsora nem csupa operettből áll ki. Finomabb művészi hatású, tartalmasabb darabok, sőt nagyobb zenei igényű operák (pl. *Aida*) is szerepelnek a színház műsorán. A klasszikus művek azonban alig-alig jutnak színpadra. Pedig komoly célú színjátszás ez ünnepnapokat jelentő előadások nélkül el nem lehet.